

Pápay György

TÖRÉSVONALAK CIKLUSA

A második Orbán-kormány kultúrpolitikája

A második Orbán-kormány kultúrpolitikája korántsem bizonyult olyan egységesnek és határozottnak – vagy legalábbis nem mutatott ilyen képet a külső szemlélő számára –, mint az elsőé. A terület hátrébbszorulását a kormányzati prioritások rangsorában már a Fidesz 2010-ben közétett, később kormányprogramként beterjesztett választási programja is előrevetítette. Ez ugyanis érintőlegesen sem tért ki a kultúrára, nem fogalmazott meg azzal kapcsolatos átfogó koncepciót vagy akár részfeladatokat. 2009-ben a párt egyes szakpolitikusaiknak és szakértőinek részvételével elkészült ugyan a *Minőség a kultúrában* címet viselő, részletesebben kidolgozott programirat, ez azonban sem a választási kampányban nem kapott hangsúlyt, sem a kormányzás során nem vált hivatkozási alappá. Visszatekintve pedig megállapítható, hogy a 2010–2014 közötti kormányzati kultúrpolitika leginkább meghatározó mozzanatait bajosan lehetett volna előre kikövetkeztetni ezen dokumentum alapján.¹

A Fidesz ellenzéki – baloldali-liberális – kritikussai többnyire egy másik forrásból kísérlék meg levezetni ezen időszak kormányzati intézkedéseit, ez pedig Orbán Viktor kötcsei beszéde, amely 2009 szeptemberében hangzott el a kötcsei polgári pikniken, majd az akkor még létező Nagyítás hetilap hasábjain jelent meg.² Az e tárgykörben született írások közül a legátfogóbbnak a Bozóki András volt kulturális miniszter és szerzőtársai által jegyzett *A kulturális szféra helyzete Magyarországon* című dolgozat mondható, amelynek értelmezése szerint a leendő miniszterelnök e beszédében a radikális elitváltás programját hirdette meg.³ Bár ez az olvasat az ellenzék politikai céljait tekintve érthető, reális helyzetértékelésként már kevésbé állja meg a helyét. Nem állíthatjuk ugyanis, hogy a most végéhez közeledő kormányzati ciklus során egy koncepciózus kulturális elitváltás körvonalai rajzolódottak volna ki – különösen ha tekintetbe vesszük, hogy a kétharmados választói felhatalmazással rendelkező Fidesznek minden eszköze meglett volna ennek a végrehajtásához.

A 2010–2014 közötti időszak kultúrpolitikája sokkal kevésbé tekinthető monolitikusnak, mint azt az ellenzéki politikai narratívák láttatják (miközben beszédes, hogy a kormányoldalnak mintha hiányozna az efféle egységesítő narratívája). Egyfelől a kulturális szférát érintő intézkedések hátterében sokkal inkább több különböző „erőcentrum” hatása – esetenként kölcsönhatása – volt érzékelhető, mintsem egy egységes elvi vagy ideológiai

¹ Vö. *Minőség a kultúrában. Magyarország kulturális stratégiájának alapjai*, http://static.fidesz.hu/download/_17/Szakpolitikai_fuzetek_2_BELIV_2009_02_17.pdf.

² ORBÁN Viktor: *Megőrizni a létezés magyar minőségét*, Nagyítás 2010. február 17. (hálózati verzió: www.fidesz.hu/hirek/2010-02-17/meg337rizni-a-letezes-magyar-min337seget/).

³ Vö. *A kulturális szféra helyzete Magyarországon*, Beszélő Online 2013. július 3., <http://beszelo.c3.hu/onlinecikk/a-kulturalis-szfera-helyzete-magyarorszagon>. (Az írás jól összegzi a kormány kultúrpolitikájával kapcsolatban megfogalmazott legtipikusabb baloldali kritikákat.)

alapokon álló kormányzati akarat érvényesülése. Másfelől a kultúrpolitika főbb hangsúlyai a ciklus során fokozatos eltolódást mutattak, összefüggésben a területet érintő fontosabb személyi és intézményi változásokkal. Ennek következtében az áttekintő elemzésnek – amennyiben célja a megértés, nem pedig a politikai jellegű értékelés – a kormányzati kultúrpolitika strukturális jellemzőit és időbeli alakulását egyaránt tekintetbe kell vennie.

A kultúra helye(i) a kormányzati struktúrában

A 2010-ben megalakult kormány a korábbi minisztériumi struktúrát jelentősen átala-
kítva a humán területeket egyetlen csúcstarca alá vonta össze. Így a kultúrának, amely
az első Orbán-kormány alatt még önálló tárcához jutott – Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma –, majd 2006-tól újra hagyományosnak mondható partnerével, az ok-
tatással került közös szervezeti egységbe – Oktatási és Kulturális Minisztérium –, ettől
kezdve az egészségügyi és a szociális területtel, valamint a sporttal is „verseny társként”
kellett számolnia a Nemzeti Erőforrás Minisztériumon belül. Ráadásul a 2012 máju-
sában új nevet kapott Emberi Erőforrások Minisztériuma két további államtitkársággal
egészült ki (Egyházi, Nemzetiségi és Civil Társadalmi Kapcsolatokért Felelős Államtit-
kárság, Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság). Mindez nem pusztán szim-
bolikus veszteséget jelentett az immár csak államtitkári szinten reprezentált kulturális
terület számára; az, hogy 2010 óta a kormányüléseken már csupán egyetlen miniszter
képviseli a humán területeket, jelentősen csökkentette azok politikai érdekérvényesítő
kéességét. Ez tudatos stratégiai megfontolás lehetett a 2010-ben gazdasági válságkezelő
kormányzásra berendezkedő Fidesz részéről, azonban a minisztériumi struktúra, illetve
annak hatása a kulturális igazgatásra azóta is rendszeresen az ellenzéki – és bizonyos
esetekben a politikától függetlenebb szakmai – kritikák tárgya.

Míg a kultúra igazgatási szempontból hátrányosabb helyzetbe került, addig az or-
szág gazdasági állapota a kormányváltáskor jelentős forráscsökkenést valószínűsített
ezen a területen. S bár az elmúlt négy évben inkább a szinten tartásra, mintsem a
növekedésre került a hangsúly, a kulturális államtitkárság költségvetése pedig 2013-
ig valóban csökkenő tendenciát mutatott, mégsem lehet nagyarányú kulturális for-
ráskivonásról beszélni. Ennek magyarázata, hogy a kulturális kiadások a korábbiaknál
jóval kevésbé centralizáltan jelennek meg a költségvetésben, így a szakállamtitkárság
büdzséje önmagában nem tekinthető kizárólagos mérőszámoknak. A kulturális szféra
támogatásában eddig is fontos szerepet töltött be az elkülönített állami pénzalapként
működő Nemzeti Kulturális Alap (NKA), amelynek jelentősége az új struktúrában
egyértelműen megnőtt, s ez forrásnövekedéssel is párosult (részben az ötöslottó já-
tékadójából származó bevételek emelkedése, részben pedig a törvénymódosítással az
NKA-hoz irányzott újabb források következtében).⁴ Emellett számottevő kulturális

⁴ A Nemzeti Kulturális Alapot érintő további kedvező változás, hogy 2012-től az alap maradványpénzei
nem vonhatók el, vagyis az év végén megmaradt összegek nem kerülnek vissza a központi költségvetésbe,

források találhatók a Belügyminisztérium költségvetésében – az önkormányzatok kulturális feladatellátására –, valamint a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztériumnál (KIM) és a Külügyminisztériumnál is. Mindezt további költségvetési helyek, valamint kulturális vonatkozású európai uniós projektek – például TÁMOP, TIOP – egészítik ki. E sajátosság tág teret enged mind a kormánypárti, mind az ellenzéki értelmezéseknek az arról folytatott vitában, csökkentek-e vagy nőttek a kulturális ráfordítások az elmúlt években, illetve milyen arányban történt ez.⁵

A kultúra költségvetési forrásainak decentralizálásához az is hozzájárult, hogy bizonyos, hagyományosan a kulturális tárca alá tartozó területek vagy intézmények kikerültek a szakállamtitkárság ellenőrzése alól. A külföldi magyar intézetek tevékenységét és a hungarológiai kutatásokat koordináló Balassi Intézet a kormányváltást követően nem a Nemzeti Erőforrás Minisztériumhoz került – de még csak nem is a Külügyminisztériumhoz –, hanem némileg meglepő módon a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztériumhoz. Ugyancsak ide tartozik a ciklus végére önálló költségvetési szervvé vált Design Terminál, és érdemes megjegyezni, hogy a KIM olyan „klasszikus” kulturális kezdeményezések megvalósításában is központi szerepet vállalt, mint a Weöres Sándor Centenárium Év. A kormányzás során további területek nyertek áthelyezést vagy váltak önállóvá – például a Magyar Nemzeti Filmalap –, a Magyar Művészeti Akadémia (MMA) köztestületté emelése révén pedig új kulturális forrásokat tartalmazó fejezet jelent meg a költségvetésben. Mindez nem csupán a költségvetési szerkezet változása szempontjából érdekes, hanem egy annál jóval alapvetőbb tendenciát jelez: a kulturális irányítás (részleges) decentralizálását. Ez a folyamat határozta meg a 2010–2014-es kormányzati ciklus első időszakát, lezárultával pedig – mely nagyjából 2012 végére tehető – új fejezet vette kezdetét a második Orbán-kormány kultúrpolitikájában.

Reaktív kultúrpolitika: két tűz között

A kormányváltást követően a kulturális terület érdekérvényesítő képességét jelentősen befolyásolta, hogy sem Réthelyi Miklós nemzetierőforrás-miniszter, sem a kultúráért felelős első államtitkár, Szócs Géza nem rendelkezett komolyabb politikai beágyazódással a Fideszben. Bár az íróként-költőként elismert Szócs nagy ambícióval látott neki az államtitkári munkának, előzetesen körvonalazott terveiből kevés jutott el a megva-

hogy ezt követően más célokat szolgáljanak, hanem felhasználhatók a későbbi pályázatok során, és így továbbra is a kulturális területen hasznosulnak.

⁵ Mindezt jól szemlélteti Inkei Péter volt helyettes államtitkárnak – Művelődési és Köznevelési Minisztérium, 1996–1998 – a Magyar Narancs számára 2013 végén adott interjúja: „MN: A kulturális költségvetés átláthatatlanságának legszebb példája a közelmúltból, amikor Orbán váratlanul azt nyilatkozta, hogy 2014-ben 17 milliárddal emelkedik a kultúrára fordítható összeg. Ami után mindenki pislogott jobbra-balra, hogy honnan jön és hova megy ez a temérdek pénz. IP: Én is kerestem éjszakába nyúlóan, jegyzeteltem, osztottam és szoroztam, de nem találtam. Nem feltétlenül azért, mert az állítás nem igaz, hanem mert az is eldönthetetlen, pontosan mi számít kultúrának a költségvetésben.” „Nem demokratikus, nem átlátható”. Inkei Péter a kultúrpolitikáról, Magyar Narancs 2013. december 19., <http://magyarnarancs.hu/kultura/nem-demokratikus-nem-atlathato-87986>.

lósulásig.⁶ A hivatali idejéhez köthető legfontosabb eredmény talán a Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet (MaNDA) megalakítása volt, magát a filmes területet azonban – amelyhez nyilatkozatai alapján komoly reményeket fűzött – nem sikerült az államtitkárság hatókörében tartania. A 2011 őszén Andrew Vajna későbbi kormánybiztos irányítása alatt létrehozott Magyar Nemzeti Filmalap önállóvá válását a terület specifikus – „iparszerű” – jellege és nemzetgazdasági jelentősége indokolta, de ezzel együtt is a szakállamtitkárság pozíciójának gyengülését jelezte. A Nemzeti Kulturális Alap mintájára stabil finanszírozási háttérrel ellátott, a hatoslottó játékadójának 80 százalékából gazdálkodó filmalap különálló erőcentrumot képezett a hazai kultúrpolitikában, sikerrel teljesítve a kijelölt kormányzati célt: a Magyar Mozgókép Közalapítvány által hátrahagyott tetemes adósságállomány konszolidálását.⁷

A kulturális államtitkárság pozíciógyengülése még inkább megmutatkozott a törvényhozás területén. Egyfelől azokban a kérdésekben, amelyekben a szűkebb kulturális szakmai és a nemzetgazdasági érdekek kerültek konfliktusba, rendre az utóbbiak kerekedtek felül az előbbieken: ennek szemléletes példája a kulturális örökség védelméről szóló törvény 2012. tavaszi módosítása, különösen annak a régészeti feltárások szabályozását érintő változásai.⁸ Másfelől a 2011. tavaszi ülésszak legfontosabb kulturális vonatkozású törvényjavaslatát, az előadó-művészeti törvény átfogó módosítását nem a szaktárca terjesztette be, hanem L. Simon László és két képviselőtársa egyéni képviselői indítvány formájában. Ez a megoldás önmagában nem volt szokatlan a Fidesz törvényhozási gyakorlatát tekintve, az viszont már annál inkább, hogy a szükséges szakmai egyeztetéseket is L. Simon László folytatta le az Országgyűlés Kulturális és Sajtóbizottsága elnökeként.⁹ A szintén az irodalmi szférából érkezett, de a megyei politika területén már tapasztala-

⁶ Szócs Géza terveihez lásd a ciklus elején készült interjúkat, például *Másvalakinek meg adok, mert a cimborám*, Index.hu 2010. június 11., http://index.hu/kultur/pol/2010/06/11/felulvizsgalna_a_finnugor_elmeletet_a_kulturalis_vezetes/.

⁷ Természetesen a filmalap valódi sikerét a támogatásával készülő filmalkotások szakmai és közönségfogadtatásán lehet majd lemérni, így ennek megítélése nagyobb időtávot igényel. Az alap által támogatott első alkotások 2013-ban kerültek moziba; érdemes kiemelni Szász János *A nagyfüzet* című Agota Kristof-adaptációját, amely – a hazai kritika vegyes fogadtatása ellenére – a magyar filmek közül elsőként nyerte el a Karlovy Vary-i Nemzetközi Filmfesztivál Kristály Glóbusz-díját.

⁸ A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 2012. tavaszi módosítása során a kormány szigorú időbeli és finansziális korlátokat határozott meg a kiemelt nagyberuházásokat előkészítő régészeti feltárások esetében, ezen beruházások felgyorsítása érdekében. A kulturális bizottság 2012. április 2-i ülésén Szócs Géza államtitkár előterjesztői zárszavában a következőképpen fogalmazott: „Elnök úr is tudja, hogy itt most nem egy olyan módosításról van szó, amely a szakma érdekei alapján fogalmazódott meg, hanem a nemzetgazdasági szempontok, érdekek és logikák alapján voltunk kénytelenek felülről a saját jobb meggyőződésünket, vagy mondjuk úgy, hogy szakmai meggyőződésünket. Amennyiben akarják, hogy őszintén beszéljünk, erről van szó. Itt most lehetne mondva csinálni szakmai érveket gyártani meg előkeresni, a póre igazság azonban az, hogy itt most a régészet, a tudomány, az archeológia és a közgyűjtemények szempontjait az a tény írta felül, hogy nagyberuházások álltak le vagy váltak bizonytalanná.” *Jegyzőkönyv az Országgyűlés Kulturális és sajtóbizottságának 2012. április 2-án, hétfőn, 10 óra 14 perckor a Képviselői Irodaház V. emelet 569. számú tanácstermében megtartott üléséről*, 15.

⁹ Hasonlóképpen jelzésértékű, hogy a kulturális bizottság elnöke 2011 októberében *Állapotfelmérés* címmel rendezett nyílt napot a Parlament Felsőházi termében, melyen a kulturális élet különböző területeinek képviselői szólaltak fel, összegezve a politika számára az általuk legfontosabbnak tartott kihívásokat és problémákat.

tokkal rendelkező L. Simon először szimbolikus ügyekben vállalt szerepet – a nemzeti összetartozásról szóló törvényjavaslat vezérszónoka, valamint a Biszku-ügy következtében született országgyűlési határozat¹⁰ egyik betérjesztője volt –, majd a szakpolitikai viták meghatározó szereplője lett. 2011 őszén a Nemzeti Kulturális Alap elnökségére is felkérést kapott, Jankovics Marcellt váltva ebben a tisztségben; bár sokan kifogásolták, hogy az alap élére gyakorló politikus kerül, ez az intézmény helyzetének erősödését vonta maga után, és az NKA kollégiumi rendszerének általa végigvitt átszervezése is jóval kevesebb politikai vitát generált, mint arra előzetesen számítani lehetett.

Az ezáltal (legalább) kétpólusúvá vált kulturális irányítás azonban számos más területen heves ellenkezéssel szembesült, s többnyire reaktív szerepben találta magát. A baloldali ellenzék nemcsak a kultúra állami forrásainak csökkenését és intézményi-strukturális változásait illetve kritikával, hanem már kezdettől tudatos kulturális térfoglalással vádolta a kormánypártokat. Eközben a Fidesznek, eltérően az 1998–2002-es ciklustól, egy erőteljesen fellépő radikális jobboldali ellenzékkal is számolnia kellett, amely épp az ellenkező vádat fogalmazta meg: jelesül azt, hogy kultúrpolitikája „nem eléggé nemzeti”, többek között mivel a helyén hagyta az előző kormány által kinevezett intézményvezetők többségét. Ennek szemléletes példája a már-már politikai szappanoperává nyúlt Alföldi-ügy, amely a ciklus egyik legemblematisabb kultúrpolitikai eseménysorozatává vált. A Jobbik már 2010-től Alföldi Róbert leváltását követelte a Nemzeti Színház éléről, valószínűleg tudatosan rájátszva arra, hogy ez az igény a Fidesz szavazótáborra egy részének ízlésével is találkozik. Szócs és L. Simon viszont egységesnek mutatkozott abban, hogy nem tartották elfogadhatónak Alföldi politikai okokból történő lemondatását, így a direktor kitölthette mandátumát. Ezáltal viszont a kormányzati kultúrpolitika két tűz között találta magát: míg a Jobbik alelnöke, Novák Előd *ceterum censeo*-jelleggel kardoskodott Alföldi menesztése mellett a kulturális bizottság ülésein, addig a baloldali-liberális sajtó a kormányzati önkény áldozataként állította be az igazgató-rendezőt, aki megbízatása lejártával szinte tragikus hössé stilizálva távozatott.¹¹ (A helyzet ironiája, hogy a Fidesz valószínűleg sokkal kevesebb járulékos politikai veszteséget szenvedett volna, ha valóban úgy viselkedik, mint amivel a baloldal vádolta, és idejekorán leváltja Alföldi Róbertet.) Az ügy egészen 2013 júniusáig húzódott, és időközben a színházi szféra afféle politikai darázsfésszekké vált: az igazgatói pályázatokat parázs viták kísérték, a független színházi szféra egyes képviselői pedig – mivel a módosított előadó-művészeti törvény a terület finanszírozását normatív alapról pályázati alpra helyezte át – az alternatív színjátszás

¹⁰ 2010 nyarán Biszku Béla lányai személyiségi jogokra hivatkozva próbálták elérni, hogy a mozikban ne mutathassák be a *Bűn és büntetlenség* című, az '56-os forradalmat követő megtorlásokért felelős belügyminiszterről készült rendhagyó dokumentumfilmet. Az ügyben a kulturális bizottság meghallgatást tartott, később pedig az országgyűlés elfogadta „a dokumentumfilmek nyilvánossága, az alkotói szabadság és az igazság megismeréséhez való jogok egyes kérdéseinek felülvizsgálatáról” szóló határozatot.

¹¹ A baloldali kritikák jelentős része a Nemzeti Színház igazgatói pályázatára összpontosult, és a Vidnyánszky Attila mellett született döntés körülményeit sérelmezte, míg a jobboldali politikusok és közírók arra emlékeztettek, hogy Alföldi Róbert megválasztása sem volt mentes a visszásságoktól. Ezért kezdeményezte L. Simon László államtitkárként, hogy az állami kulturális intézmények vezető posztjainak esetében ne legyen kötelező a pályáztatás, ha a fenntartónak egyértelmű jelöltje van az adott pozícióra. Leváltása miatt azonban az ezzel kapcsolatos törvénymódosítás végül nem született meg.

ellehetetlenítésével vádolták a kormányt, s a hazai kultúrpolitikáról folytatott polémia sikerrel vonták be nyugat-európai, elsősorban osztrák pályatársaikat is.¹²

Az Alföldi-ügy egyúttal azt a tendenciát is jól példázza, hogy a hazai médiumok egyre inkább csak botrányok vagy – elsősorban vezetőváltásokhoz, illetve egy-egy kulturális szereplő sarkosabb politikai megnyilvánulásai kapcsolódó – kiélezett viták¹³ esetén foglalkoznak érdemben a kultúrpolitikával. Mindez egyfelől könnyen azt a képet alakíthatja ki a szélesebb közvéleményben, hogy a kultúrpolitika voltaképpen „botránypolitika”, másfelől meg is erősíti ezt a képet azáltal, hogy hiszterizáltabb fellépésre készíti a kulturális szféra azon szereplőit, akik politikai véleményüknek a szűkebb szakmai nyilvánosság körén túl is hangot akarnak adni. Ez a jelenség is hozzájárult ahhoz, hogy bár Szócs Géza eredendően egyfajta pacifikáló szereplőként kívánt fellépni, a kulturális kormányzat folyton reaktív szerepbe került, s rendre a kommunikációs „tűzoltás” kényszerhelyzetében találta magát. A Szócsról mint államtitkárról kialakult képet leginkább a tétováság jellemezte mind a szimbolikus politikai térben, mind az ágazati irányítás terén. Szócs Géza mögül 2012 tavaszára teljességgel elfogyott a Fidesz-frakció politikai támogatása, ezért júniusban lemondott a posztjáról – pályafutását miniszterelnöki főtanácsadóként folytatva –, helyére pedig az addigra a legkarakteresebb kormánypárti kultúrpolitikussá vált L. Simon Lászlót nevezték ki. Az ezt követő időszak jól érzékelhető változásokat hozott a kormányzati kultúrpolitikában – a várakozásokkal ellentétben viszont nem feltétlenül az államtitkárváltás következményeként.

Aktív kultúrpolitika: baráti tűzben?

2012 közepén úgy tűnt, minden adott egy, a korábbinál határozottabb és konzisztensebb kultúrpolitikai program megvalósításához. Az immár Emberi Erőforrások Minisztériuma (Emmi) névre hallgató tárca élére Balog Zoltán került, aki elődjénél valamivel közelebb állt a kulturális területhez, L. Simon László személyében pedig olyan államtitkárt neveztek ki, aki nemcsak a kulturális intézményrendszer egészét ismerte alaposan, hanem egyben a Nemzeti Kulturális Alap operatív irányítója is volt (egy 2012-es törvény-

¹² Bár a színház politikailag mindig is érzékeny területnek számított – a rendszerváltás után is –, az ismert színművészek közül pedig többen is támogatták a nyilvánosság előtt egyik vagy másik politikai oldalt, újszerű jelenséggé válhatott el, hogy a 2010–2014 közötti ciklus kultúrpolitikájának hangsúlyosabb kritikusai közül többen is az alternatív színházi világból kerültek ki. Érdekes kiemelni Schilling Árpádot, a Krétakör alapítóját, aki számos hosszabb, kritikus hangvételű írást publikált a kultúrpolitikáról, valamint Gulyás Mártont, a Krétakör ügyvezetőjét, aki közéleti akcióival hívta fel magára a figyelmet – a kultúra iránt érdeklődők körén messze túlmenően. (Gulyás 2013-ban Markó Iván premierjét zavarta meg, akinek társulata pályázaton kívül részesült 130 millió forint támogatásban, 2014 januárjában pedig a nemzetközi holokausz-émléknapon tartott emlékülésen protestált a Szabadság térré tervezett, vitatott emlékmű ellen.)

¹³ Az előbbire példa a Fővárosi Önkormányzat 2011. októberi döntése, amelynek következtében a MIÉP holdudvarához sorolt Dörner György került az Új Színház élére – ráadásul Dörner kiszivárgott pályázata szakmai szempontból korántsem állt erős lábakon –, az utóbbira pedig Kertész Ákos író nagy vihart kavart kijelentése az Amerikai Magyar Népszavában arról, hogy a magyarok „genetikusan alattvalók”.

módosítás következtében alelnöki funkcióban, míg az elnöki jogkör a kultúráért felelős miniszternél maradt). L. Simon dinamizálta a minisztériumi apparátust, és sikerült kiharcolnia, hogy kétéves csökkenést követően a kulturális államtitkárság költségvetése 2013-ban több mint 10 százalékkal növekedjen. Szintén az ő nevéhez fűződik a ciklus talán legfontosabb kulturális törvényének elfogadása, amely a helyi önkormányzatok fenntartásába adta át a korábbi megyei múzeumokat és könyvtárakat;¹⁴ a törvénymódosítás előkészítése már elődje alatt megkezdődött, azt azonban L. Simonnak sikerült elérnie, hogy a vidéki közgyűjtemények támogatására címzett forrásokat fordítson a központi költségvetés, ezzel mintegy visszaállítva az előző kormányzat által megszüntetett önálló kulturális normatívát. Időközben viszont az is megmutatkozott, hogy a kulturális irányítás decentralizálásával kapcsolatos szándék nem Szócs Géza személyének szólt; 2012 őszén L. Simon László elődjéhez hasonló helyzetben találta magát, amikor a kormány a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) megszüntetése mellett döntött, és a Belügyminisztérium a kulturális örökség védelméről szóló törvény újabb módosítását terjesztette be, amely az önkormányzatok szempontjait és a gazdasági logikát helyezte előtérbe a szakmai megfontolásokkal szemben.¹⁵ Az év végén pedig további intézményi veszteség érte a tárcát, amikor is döntés született arról, hogy a MaNDA a Miniszterelnökség irányítása alá kerül.

Ráadásul 2012-ben egy újabb erőcentrum jelent meg a hazai kultúrpolitikai térben: a Fekete György vezette Magyar Művészeti Akadémia. A 2011-ben elfogadott új Alaptörvény X. cikke sokak meglepetésére az MMA-ra is tartalmazott utalást – „Magyarország védi a Magyar Tudományos Akadémia [MTA] és a Magyar Művészeti Akadémia tudományos és művészeti szabadságát” –, majd a Magyar Művészeti Akadémiáról szóló 2011. évi CIX. törvény az MTA-hoz hasonló köztestületté emelte a Makovecz Imre által alapított, korábban egyesületi formában működő szervezetet. Míg eleinte csupán azért érték ellenzéki kritikák a formálódó köztestületet, mert tagjainak többsége a kormányoldalhoz kötődött,¹⁶ addig 2012 őszére szabályos kultúrharc bontakozott ki az MMA körül. Ezt egyrészt néhány Fekete György által adott interjú váltotta ki, melyekben az MMA elnöke – az ellenzéki értelmezések szerint – kétségbe vonta egyes írók magyarságát, valamint azt állította, „fűtyül a demokráciára” (hozzá kell tenni, hogy Fekete utóbbi szavait a sajtó szövegkörnyezetükből kiragadva idézte). Másrészt, s ez jóval fontosabb, az MMA gyökeresen új kultúrpolitikai szerepet kapott azáltal, hogy a kormány úgy határozott: nemcsak

¹⁴ A ciklus első felében lezajlott közigazgatási reform során a megyék intézményfenntartó szerepe megszűnt, ezért a megyei közgyűjteményeket ideiglenesen az állam vette át a megyei intézményfenntartó központok keretein belül. A megyei levéltárak később az újonnan létrehozott, állami fenntartású Magyar Nemzeti Levéltár tagintézményei lettek, míg a megyei múzeumok és könyvtárak – néhány kivétellel – a települési önkormányzatok fenntartásába kerültek.

¹⁵ 2012. évi CXCI. törvény a kulturális örökségvédelemmel kapcsolatos egyes törvények módosításáról. A KÖH funkcióinak egy része a Belügyminisztériumhoz került, míg az Emminél maradt feladatokat a Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ hatáskörébe sorolták.

¹⁶ Ennek történeti előzménye, hogy az MTA társintézményeként 1992-ben létrehozott Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémiában főként a baloldalhoz kötődő alkotók kaptak helyet; erre adott reakcióként alakult meg jobboldali művészek kezdeményezésére a Magyar Művészeti Akadémia mint társadalmi szervezet.

a Vigadó, hanem a Műcsarnok tulajdonjogát is átadja az akadémiának. Fekete nyilatkozataiban arra utalt, hogy ezt maga kezdeményezte, mert nem volt elégedett a Műcsarnokot vezető – egyébiránt a Fidesz-kormány által kinevezett – Gulyás Gábor igazgatói tevékenységével, valamint nem tudott megegyezni vele egy, a Műcsarnokba tervezett Makovecz-életműkiállítás koncepciójáról. A Műcsarnok tervezett átadásának hírére művészi eszközöket is felhasználó politikai megmozdulások kezdődtek, és még az MMA tagjai közül is többen – jelezvén Fekete Györggyel való egyet nem értésüket – felfüggesztették tagságukat vagy kiléptek a szervezetből.¹⁷

A Magyar Művészeti Akadémia kultúrpolitikai jelentősége ezzel alaposan megnőtt, ez azonban inkább szimbolikus, mintsem költségvetési vagy igazgatási téren jelentkezik. Bár az ellenzéki politikusok és kulturális közszereplők gyakran igyekeznek úgy beállítani, hogy az MMA „mindent vitt”, az akadémia finanszírozása a kulturális ráfordítások egészének csupán töredékét teszi ki – azzal együtt, hogy a köztisztület milliárdos nagyságrendű költségvetése önmagában természetesen jelentősnek számít. Fekete György sem vált a kulturális terület kizárólagos „urává”; az MMA megerősödése sokkal inkább a kulturális irányítás decentralizáltságát növelte, valamint az annak szereplői között meglévő belső feszültségeket, konfliktusokat hozta felszínre. Ilyen volt az említett Fekete–Gulyás ellentét, valamint a kulturális államtitkár és az akadémia vezetése között fennálló, kevésbé nyílt formát öltő feszültség. Az utóbbit többen is összefüggésbe hozták a 2013. februári eseményekkel: Balog Zoltán miniszter meglehetősen váratlanul L. Simon László leváltását kezdeményezte. Ezt a miniszter és államtitkára is a köztük fennálló „habitusbeli” különbségekkel magyarázták; vélhetően L. Simon túlságosan önálló módon, kvázi miniszterként járt el a kulturális terület ügyeinek intézése és az ehhez kapcsolódó kommunikáció során. Mindez azonban nem mutatott a többpólusú struktúra felszámolásának irányába: L. Simon újra a Kulturális és Sajtóbizottság elnöke lett, és továbbra is aktív szerepet vállalt a kultúrpolitikai vitákban (gyakran aktívabban, mint az őt követő Halász János, az Emmi korábbi parlamenti államtitkára).¹⁸

Az MMA egyoldalú megerősödését feltételező szemléletmód azért sem állja meg a helyét, mert 2012-től egy másik fontos átrendeződés vette kezdetét, amelynek kultúrpolitikai hatásait eddig kevésbé elemezték. 2012 májusában a nemzetgazdasági miniszterré kinevezett Varga Mihály helyett Lázár János, a Fidesz addigi frakcióvezetője lett a Miniszterelnökséget vezető államtitkár. Lázár irányítása alatt egy kvázi kancelláriai rendszer alakult ki, amely egyre több feladatot és hatáskört vont magához, s ezáltal

¹⁷ A Műcsarnok-ügy részletes kronológiájához és sajtóbeli megjelenésének értékeléséhez lásd: PÁPAY György – VASS Norbert: *A Magyar Művészeti Akadémia és a Műcsarnok-ügy a sajtó tükrében*, Örökség Kultúrpolitikai Intézet, <http://orokseginet.hu/index.php/elemzesek/3-a-magyar-muveszeti-akademia-es-mucsarnok-ugy-a-sajto-tukreben>.

¹⁸ Ezt szemléltette például a szerzői jogi törvény 2013. őszi módosítása, melyet a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium kezdeményezett, és amely az Artisjus által beszédett ügynevezett üreshordozói díj egy részét a Nemzeti Kulturális Alaphoz rendelte. L. Simon kommunikációs aktivitása ebben az ügyben nemcsak a hagyományos parlamenti fórumokon mutatkozott meg, hanem egyéb formákban is: a volt államtitkár politikusi blogján állt ki a hazai zenészek egy része által megkérdőjelezett döntés mellett, és az Origo.hu véleményrovatában folytatott nyíltlevel-váltást a Kispál és a borz zenekar volt frontemberével, Lovasi Andrással.

számos esetben a kulturális területen is kezdeményező jelleggel lépett fel. Ez a törvényhozás terén is megmutatkozott – a Miniszterelnökség munkatársai készítették elő az állami intézményeknél letétbe helyezett kulturális javak sorsának rendezését előkészítő törvényjavaslatot –, de még fontosabb az a szerep, melyet a Miniszterelnökség egyes kulturális nagyberuházások és intézményi átalakítások vonatkozásában vállalt. Ilyen például a Várkert Bazár és a fertői Esterházy-kastély felújítása, melyet kormánybiztosi hatáskör alá rendelték, s ezen a poszton a 2013-ban elhunyt Zumbok Ferencet éppen L. Simon László követte. A Zeneművészeti Egyetem volt rektora, Batta András szintén kormánybiztosként kapott felkérést az egységes komolyzenei koncepció kidolgozására és végrehajtásának koordinálására. Batta egy központi zenei szervezet létrehozását kezdeményezte, amely a felújított Zeneakadémia, a Magyar Állami Operaház és a Művészetek Palotája programjait hangolná össze.¹⁹ Ugyancsak kormánybiztosi kinevezést kapott Szőcs Géza, aki a 2015. évi milánói világkiállításához kapcsolódó kormányzati feladatok összehangolásáért felel. Fontos megemlíteni továbbá a Miniszterelnökség által koordinált Magyar Holokauszt Emlékév – 2014 keretein belül létrehozott Civil Alapot, amelynek 1,8 milliárd forintot kitevő forrásai jelentős részben kulturális vonatkozású célokat szolgálnak (örökségvédelem, irodalmi és művészeti alkotások létrehozása, szakmonográfiák kiadása).²⁰

Összességében elmondható, hogy a ciklus második felében a kormányzati kultúrpolitika strukturális háttérét tekintve széttagoltabbá, karakterét tekintve viszont kezdeményezőbbé vált. Míg korábban a kormányzat inkább belesodródott a kultúrpolitikai konfliktusokba, addig 2012 második felétől maga is tevékeny előidézőjévé vált bizonyos – külső és belső – konfliktushelyzeteknek. A belső küzdelmek abból fakadtak, hogy a kulturális irányításban több erőcentrum alakul ki, és ezek elképzelései nem feltétlenül voltak összhangban egymással. A külső konfliktusok létrejöttét pedig – pontosabban azt, hogy a kormányzat nem igyekezett tompítani az olyan feszültségeket, amilyenek például a Műcsarnoknak az MMA részére történő átadását kísérték – vélhetően a politika oppozicionális logikája magyarázza. A hevesebbé vált kultúrpolitikai viták feltehetőleg hozzájárultak a Fidesz hagyományos szavazótáborának egybentartásához és aktivizálásához; ez azonban nem jelenti azt, hogy mindez egy tudatosan komponált kultúrharc részét képezte volna. Ezt többek között Kerényi Imre tevékenysége támasztja alá. Kerényi – a „tudatos nemzeti közjogi gondolkodás megalapozásáért” felelős miniszterelnöki megbízottként – az Alaptörvény díszkiadásához rendelt historizáló festményekkel, valamint a Nemzeti Könyvtár bevallottan kánonalakító kísérletével vettette észre magát a kultúrpolitikában. Kezdeményezései azonban inkább tűntek esetleges magánakcióknak, mintsem egy jól felépített terv részének, ahogy azt a Magyar Krónika 2014 elején beje-

¹⁹ Batta András kormánybiztos a szakmai és intézményvezetői tiltakozások hatására egyelőre visszakozott a zenei központ létrehozásának tervétől.

²⁰ Magát a Civil Alap kezdeményezést egyhangúlag támogatták a legfontosabb hazai zsidó szervezetek, s a pályázatok véleményezésében is részt vettek a Miniszterelnökség, valamint az elbírálással megbízott Kulturális és Sajtóbizottság felkérésére. Az emlékév elején a Szabadság térre tervezett emlékmű körül kialakult polémia hatására azonban több nyertes pályázó is visszalépett a megítélt források felhasználásától.

lentett indulásának esete is mutatta.²¹ Ennél sokkalta tudatosabbnak tűnik Lázár János azon törekvése, hogy a szűkebb szakma „belügyein” túlmutató, szélesebb választóközön-ség felé kommunikálható, akár nemzetközi országképformálásra is alkalmas kulturális projekteket vonjon a Miniszterelnökség közvetlen hatáskörébe.

Többpólusú kulturális irányítás: hipotézisek és predikciók

Ha elfogadjuk, hogy a 2010–2014-es ciklus kultúrpolitikájának egyik leginkább meghatározó jellemzője a kulturális irányítás decentralizálódása vagy többpólusúvá válása, felmerül a kérdés, vajon milyen politikai racionalitást kell ezen folyamat mögött keresnünk. Az ellenzéki pártok, különösen a ciklus első felében, ezt annak tudták be – illetve arra építették kritikai megnyilvánulásait –, hogy a kormány számára nem fontos a kultúra, sőt kifejezetten a kulturális irányítás hagyományos struktúráinak gyengítésében érdekelt (egyfelől az akadálytalan forráskivonás érdekében, másfelől hogy a kulturális szakmai szempontokat egyéb – például befektetői – szempontoknak rendelhesse alá). Mint arról szó esett, a kormányalakítás idején valóban lehetett olyan szándék, hogy bizonyos területeken a gazdasági válságkezelés logikája érvényesüljön, továbbá a terület folyamatainak alakulására hatással lehetett a kultúra politikai szerepének általánosabb leértékelődése is.²² A ciklus egészére nézve azonban ez a magyarázat nem állja meg a helyét, hiszen sem a feltételezett forráskivonási, sem a strukturális gyengítési szándékból nem következne az MMA pozíciójának erősödése vagy a Miniszterelnökség aktívabb szerepvállalása egyes kiemelt kulturális projekteken. Ha feltételezzük is, hogy ezek a megfontolások szerepet játszottak bizonyos politikai döntésekben, 2012 második felétől, vagyis az ország gazdasági helyzetének stabilizálódásától kezdve már nem adnak magyarázatot az újabb kultúrpolitikai erőcentrumok kiépülésére.

Sokkal inkább arról lehet szó, hogy a kétharmados Fidesz-kormánynak jóval heterogénebb választói kör igényeit kellett szem előtt tartania, mint az 1998–2002-es ciklusban, sőt saját törzsszavazói bázisának heterogenitásával is számolnia kellett; erre L. Simon László tett utalásokat több beszédében és konferencia-előadásában. L. Simon a

²¹ A nyilvánosság 2014 januárjában értesült arról, hogy Kerényi Imre Magyar Krónika néven egy nagy költségvetésű folyóirat indítását tervezi, amely „a centrális politikai erőtér építő embereiről szól”. A jobboldal politikai és szellemi holdudvarához címzett, rendhagyó módon megfogalmazott felkérő levél kiszivárgását követően nagy karriert futott be az online sajtóban. A folyóirat alakuló szerkesztőségi üléséről szóló egyes beszámolók szerint a miniszterelnök – akire a levél szerzője a folyóirat alapítójaként hivatkozik – jelezte Kerényi Imrének: nem támogatja, hogy a Magyar Krónika közpénzből valósuljon meg.

²² A kultúra politikai jelentőségének csökkenése külön elemzést érdemelne, de ezt a jelenséget már az is jól szemlélteti, ha megnézzük, milyen szerepet játszottak a kulturális élet képviselői a választási kampányokban és a pártpolitikai rendezvényeken 2010-et megelőzően, illetve hogyan változott ez azóta. Ez nemcsak a Fideszre jellemző, hanem valamennyi pártra: szembevetendő, hogy a jelenlegi ciklusban a parlamentben alig kaptak helyet „klasszikus” kultúrpolitikuskok, különösen olyanok, akik a kulturális szférából érkeztek volna (ez utóbbi csak L. Simon Lászlóról és a képviselőként nem újrázó Gulyás Dénesről mondható el, míg az egy ideig LMP-s színekben politizáló Kukorelly Endre író elsősorban nem kulturális, hanem sportügyekkel foglalkozott).

néppárti jellegű Fideszen belül két fő kulturális törésvonalat feltételez: egy – vagy több – értékrendi-ízlésbeli, valamint egy generációs törésvonalat.²³ Valószínűleg ennek a tényezőnek a – nem feltétlenül tételesen végiggondolt – felismerése ad magyarázatot a többpólusú kormányzati kultúrpolitika kialakulására. Ez nem jelenti azt, hogy eleve több kultúrpolitikai erőcentrum létrehozása lett volna a cél, de bizonyára ennek következtében erősödhetett meg egymástól függetlenül több eltérő szakmai háttérrel rendelkező, különböző generációkat képviselő kulturális szereplő a kormányoldalon, akik körül aztán ilyen erőcentrumok jöttek létre. Ez magyarázhatja azt is, hogy a második Orbán-kormányban nem rajzolódott ki egységes kultúrpolitikai arculata, hanem fragmentált arculati elemek sokfélesége keveredett a Design Terminál startup-kultúrájától a nemzeti kultúrkincs digitalizációját sürgető Szócs Géza és L. Simon László tevékenységén keresztül az egyfajta klasszikus kultúreszmény védőbástyájaként fellépő MMA-ig. Mindezt persze befolyásolta, hogy a Fidesz vezetése láthatóan úgy érezte, időről időre határozott gesztusokat kell tennie kulturálisan konzervatív támogatói számára. A baloldali ellenzék ezekre a gesztusokra igyekezett „lecsapni”; ezért is erősödhetett meg a ciklus második felében az a percepció, amely egyoldalú jobboldali kulturális területfoglalást láttatott a fent vázolt széttartó – és ezért egymást olykor kioltó – irányokkal szemben.

Mindebből kiindulva a terület jövőjének alakulását az fogja meghatározni, sikeresnek tartja-e a Fidesz a jelen ciklus során létrejött többpólusú struktúrát, illetve – várható választási győzelmének arányától függően – indokoltnak véli-e annak további fenntartását. Az első meghatározó kérdés, hogy megmarad-e a csúcsmínisztériumi szerkezet; míg a kulturális élet szereplőinek jelentős része vélhetően üdvözlőné a változást ezen a téren, és az ágazati irányítás ezzel együtt járó erősödését, addig az általánosabb hatalomtechnikai megfontolások nem igazán valószínűsítik ezt az eshetőséget. A második fő kérdés, vajon lehetőséget kap-e a kialakult erőcentrumok valamelyike arra, hogy számottevően megerősödjön a többi rovására. Ez leginkább akkor volna elképzelhető, ha a Fidesz úgy döntene, hogy szakít az elmúlt négy évet jellemző politikai egyensúlyozással, és kizárólag a kulturálisan konzervatív választói rétegnek „játszik”. Ez azonban nemcsak az ezzel járó politikai kockázatok miatt valószínűtlen, hanem azért is, mert a kormányzati kultúrpolitika erőcentrumai – fragmentáltak lévén – nem képesek maradéktalanul átvenni egymás szerepét.²⁴ Így leginkább a többpólusú struktúra fennmaradása várható, sőt adott esetben akár újabb erőcentrumok megjelenése – ilyen alakulhat ki például Baán László körül, ha a Városligetbe tervezett múzeumi negyed létrehozásához rendelkezésre állnak

²³ Lásd például L. SIMON László: *Polgári kultúrpolitika: dilemmák*, Nemzeti Érdek 2013/1., 42–45.

²⁴ 2012 ősze óta például időnként felröppennek híresztelések arról, hogy a kormányzat az NKA forrásait a Magyar Művészeti Akadémia alá akarja rendelni. Ez azért nem tűnik igazán valószínűnek – vagy azért nemkülönböznél a politikai racionalitást –, mert míg az MMA alapvetően művészeti köztestület, addig az NKA jelentős mértékben támogatja a kultúra egyéb területeit (például a vidéki közművelődési intézményeket, a nem művészeti jellegű közgyűjteményeket, a turisztikai fesztiválokat stb.). Egy ilyen átszervezés hatására olyan támogatási űr keletkezne, különösen a vidéki kistélepek kulturális feladatellátása tekintetében, amit az ebben a szegmensben stabil támogatói háttérrel rendelkező Fidesz feltehetőleg nem engedhetne meg magának.

majd a remélt európai uniós források –, míg a Miniszterelnökség egy-egy kiemelt projekt révén árnyalhatja az esetenként ellenérdekelt felek által meghatározott összképet. Ennél csupán az valószínűbb, mi következne egy meglepetésszerű baloldali győzelem esetén: a kultúrpolitika fókuszába minden bizonnyal a túlzott szimbolikus jelentőséggel felruházott Magyar Művészeti Akadémia „kivéreztetése” vagy átszervezése – illetve az ez ellen folytatott jobboldali tiltakozás – kerülne. Erre azonban jelen állás szerint még annál is kisebb az esély, mint egy Fidesz vezette önálló kulturális minisztérium felállítására.

